

Kort samengevat (2013)

Laten we vertrekken van de vaststelling dat er iets is, en dat het eenvormig is, en laten we het de substantie noemen, of dat wat bestaat. Dat is zo ruim, dat we ervan zeggen dat het buiten het perspectief van de tijd valt. Dat betekent niet zozeer dat het begin noch einde kent, maar dat het op geen enkele manier in de tijd kan begrepen worden. Het bestaat zonder enige limiet. De substantie heeft ontelbare kenmerken, die buiten de tijd vallen. Ze is op zich onveranderlijk, maar ze kan wel ontelbare concrete vormen aannemen binnen elk van haar kenmerken. Die vormen zijn echter aan de tijd gebonden: ze ontstaan, bestaan gedurende een bepaalde periode en houden op te bestaan in die vorm. Ze ontstaan uit andere vormen en vallen uiteen in weer andere vormen, steeds volgens de regels van oorzaak en gevolg.

Een van de vormen die de substantie aanneemt is de mens, waarvan er talrijke exemplaren zijn. Die mens beschikt, na een lange selectieve evolutie van het leven op aarde, over mentale mogelijkheden om waar te nemen, te denken en te handelen. Door na te denken over de waarneming en het handelen, komt de mens ertoe in te zien dat de substantie twee essentiële kenmerken heeft: uitgebreidheid, wat wij de materie noemen, en denken, of betekenis. Er zijn wellicht nog veel andere kenmerken, maar die doorgronden we niet. Wij beschouwen dus alles vanuit deze beide kenmerken. Dat is een noodzakelijk beperkt oogpunt dat wij als mens hebben, gezien onze beperkingen. Wij nemen waar via ons lichaam, en dat laat maar bepaalde aspecten van de werkelijkheid zien, op een onvolmaakte manier.

De substantie zelf heeft het denken als kenmerk. Ze denkt dus. Maar niet op een onvolmaakte manier zoals de mens: ze is immers niet gebonden aan de tijd en aan de vormen die ze aanneemt, ze is zichzelf en op geen enkele manier gelimiteerd. Ze kent zichzelf, en dus alles, op een volmaakte manier, niet in een leerproces, maar meteen, onmiddellijk. Ons menselijk kennen is een onvolmaakte vorm van die allesomvattende, tijdloze kennis. De substantie daarentegen is volmaakt en kent haar eigen volmaaktheid zonder enige begrenzing. De substantie is dus volledig begrijpelijk, althans voor zichzelf. Er is niets dat onbegrijpelijk zou zijn, vanuit het tijdloze perspectief. Er is niets onverklaarbaars in de substantie, alles volgt uit de innerlijke noodzaak van de substantie zelf.

Met onze beperkte vermogens en in de beperkte tijd dat wij bestaan, zowel als individu en als soort, kunnen wij mensen onmogelijk alle aspecten van de substantie begrijpen, en zeker niet tegelijkertijd. Maar met de nodige inspanningen kunnen we wel sommige aspecten doorgronden en zo ideeën vormen die de waarheid benaderen en die dus overeenstemmen met de ware ideeën die de substantie zelf heeft over zichzelf.

Er is dus een enorm verschil tussen de kennis die wij als mens hebben en de kennis die de substantie heeft van zichzelf, maar er is ook een gelijkenis: wij hebben een beperkte kennis, maar ze kan toch adequaat zijn. Er is tegelijk een absolute kennis en een onvolmaakte. Aangezien de mens een van de vormen is die de substantie aanneemt, is de mens immers een onderdeel van de substantie. We moeten dan besluiten dat de substantie op zichzelf gezien, buiten de tijd, alles onmiddellijk en volledig kent, maar dat ze, in de vorm van de mens, tegelijk ook een veel beperktere tijdsgebonden kennis heeft van alles, die slechts op enkele punten adequaat is.

Wij kunnen ons de onmiddellijke volmaakte kennis van alles niet voorstellen, precies omdat wij er niet toe in staat zijn. Zelfs als de mensheid nooit zou ophouden te bestaan en zij haar kennis op de best mogelijke manier cumuleert en opslaat, zal het voor een mens en voor de mensheid nooit mogelijk zijn om die permanente toestand van volmaakte allesomvattende kennis te bereiken. Voor ons bestaat die kennis niet, tenzij op een abstracte manier, als een postulaat, iets

dat we vooropstellen als een kenmerk van de substantie. Wij drukken daarmee uit dat de substantie geen chaos is, geen toeval, maar dat ze altijd en noodzakelijk beantwoordt aan haar eigen regels, die wij stilaan kunnen doorgronden. Wij kunnen ons een idee vormen van hoe alles is, maar niet meer dan dat.

De substantie bestaat niet zoals wij bestaan: zij is onbegrensd en tijdloos. Maar tegelijkertijd neemt zij voortdurend tijdelijke en begrensde vormen aan, steeds volgens haar eigen wetmatigheden. Elk van die vormen is een tijdelijke combinatie van dezelfde materie en heeft ook een bepaalde vorm van kennis. De materiële vorm kan zeer complex zijn en bestaan uit een geheel van andere vormen, of ze kan zeer eenvoudig zijn. Naarmate de vorm meer complex is, is er ook een hogere graad van kennen en van handelen, zoals de mens, en de mensheid in haar levensomstandigheden hier op deze aarde.

Wanneer wij alleen aan de tijdelijke verschijnselen denken en de substantie buiten beschouwing laten, zoals we meestal doen, dan missen we het ruimere, tijdloze perspectief. Wij gaan dan alles interpreteren vanuit onszelf, alsof alles louter voor ons bestaat en wij er vrij kunnen over beschikken, alsof alleen wat wij denken belangrijk en juist is. Wij moeten leren denken vanuit het tijdloze perspectief van de allesomvattende substantie en komen tot zoveel mogelijk adequate ideeën.

Dat is niet alleen een filosofische noodzaak, het is ook de enige weg naar een goed leven hier op aarde. Wanneer wij 'menselijk' denken, hebben wij immers geen enkele verklaring voor het lijden en de dood, voor het tijdelijke en onvolmaakte van ons bestaan. Wij vragen ons dan voortdurend af waarom de dingen zijn zoals ze zijn en we ergeren ons over de onvolkomenheid van ons bestaan. Dat maakt ons verdrietig, ongelukkig en opstandig. Wanneer we echter de dingen bekijken vanuit het onbegrensd tijdloze perspectief, dan zien we dat alles is zoals het moet zijn, zonder enige bedoeling om ons gelukkig te maken of ongelukkig. Dat verandert natuurlijk niets aan hoe de zaken zijn: er is nog altijd lijden en dood en onvolmaaktheid. Maar we weten nu dat het zo moet zijn, dat het onvermijdelijk is als oorzaak en gevolg, dat het deel uitmaakt van een veel groter geheel, dat niet op ons voortbestaan of ons geluk gericht is.

Dat betekent helemaal niet dat we er ons maar moeten bij neerleggen en niets doen. De mens kan, met zijn mentale en fysieke vermogens, zeer goed in de wereld ingrijpen en zijn omgeving zo omvormen, dat zij beter aan onze verlangens en mogelijkheden is aangepast. Wij zijn dus wel degelijk verantwoordelijk voor ons bestaan hier op aarde. Wij zijn, zoals alle vormen van de substantie, genoopt om te bestaan en wel zo goed mogelijk te bestaan, binnen onze mogelijkheden en onze grenzen. We zijn in staat om te ontdekken wat de beste manier is om die korte tijd door te brengen in onze menselijke vorm. Aanvankelijk is dat niet meer dan zomaar in leven blijven: eten, drinken, een dak boven het hoofd, het gezelschap van andere levende wezens. Maar stilaan leren we inzien dat er meer is dan dat.

We kunnen op vele manieren van het leven genieten. Hoe meer we weten, in de ruimste zin van het woord, hoe meer voldoening we hebben van ons bestaan. Hoe meer we inzien dat het niet alleen om ons korte leven gaat, hoe gemakkelijker het ons valt om de tegenslagen van het leven te verwerken. Naarmate we er beter in slagen om het tijdelijke te bekijken vanuit het tijdloze perspectief, zijn we meer en beter mens en maken we binnen onze mogelijkheden deel uit van de ene substantie. In die liefdevolle houding tegenover het al overstijgen we zelfs in zekere mate onze tijdelijkheid.

Dat is, al te kort samengevat, wat Spinoza ons te zeggen heeft.

